

VOKI-
MEISTER

ARNE PERILAI

**VOKI-
MEISTER**

KRIITILISI KONSTRUKTSIOONE 1990-2011

TARTU ÜLIKOOLI KIRJASTUS

Studia litteraria Estonica 11

Raamat ilmub Eesti Kultuurkapitali ja Tartu Ülikooli toel

Toimetaja Arne Merilai

Korrektuur ja nimeregister Lea Tooming

Retsensendid Thomas Salumets ja Cornelius Hasselblatt

Toimetuskolleegium:

Eve Annuk (Eesti Kirjandusmuuseum)

Marina Grišakova (Tartu Ülikool)

Cornelius Hasselblatt (Rijksuniversiteit Groningen)

Maire Jaanus (Barnard College, Columbia University)

Tiina Kirss (Tallinna Ülikool, Eesti Humanitaarinstituut)

Marin Laak (Eesti Kirjandusmuuseum)

Pekka Lilja (Jyväskylän yliopisto)

Arne Merilai (Tartu Ülikool)

Thomas Salumets (University of British Columbia)

Anneli Saro (Tartu Ülikool)

Küljendaja Tiia Ilus

Kaane kujundaja Kalle Paalits

ISSN 1736–3888

ISBN 978–9949–19–895–5

Autoriõigus Arne Merilai 2011

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ee

VIISKÜMMEND KAKS ANALÜÜTILIST KONSTRUKTSIOONI

Muud asja saab kõik metsast, aga isekasvanud vokitatust ei saa mette, ütleb eestirahva vanasõna. Tudulinna Alutaguse veerel, kus on minu juured, elasid vanasti kuulsad vokimeistrid – oma esivanemate ilumeelt ja käteosavust olen ikka imetlenud. Toorikud olid muidugi kõik mõisa tagant „varastatud” ja hästi jaos. Kummaline komme säilis laantes: teedelagunemise aegu kuivatati kalleid kadunukesi rehetoas partel, enne kui nad sündsalt surnuaiale sängitati. Midagi Põrgupõhja metsatalu vaimust olen küllap minagi pärinud.

Aprilli lõpus ilmus Tartu Ülikooli Kirjastuses artiklimonograafia *Õnne tähendus: Kriitilisi emotsioone 1990–2010*. See võttis kokku minu paarikümneaastase tegevuse arvustaja ja lühiesseistina. *Vokimeister* koon-dab omakorda mahukamaid uurimuslikke traktaate, esseid ja kõnesid, mis olid kirjalikus või suulises ruumis seni hajali. Mõlemad valimikud täiendavad teineteist, moodustades ühtlasi terviku. Olen tekste tükati toimetanud, kuid algne vorm ja viited on säilinud.

Sisukord lähtub Eesti Teadusinfosüsteemi publikatsioonide klassi-fikaatoreist, mis struktureerib tänapäeval akadeemilist avaldamist. Vasta-valt sellele üheksa peatükki, lisades kümnendaks mõned ilmumata ette-kanded:

- 1.1. – ajakirjaartiklid, mis on kajastatud *Thomson Reuters Web of Science* või Euroopa Teadusfondi rahvusvahelistes andmebaasi-des;
- 1.2. – teadusartiklid teistes rahvusvahelistes teadusajakirjades, millel on registreeritud kood, rahvusvaheline toimetust, eelretsenseerimine ja levik;
- 1.3. – teadusartiklid ajakirjades *Akadeemia*, *Looming* ja *Vikerkaar*;
- 3.2. – artiklid ETISE lisas mitte loetletud kirjastuste välja antud kogumi-kes;

-
- 3.5. – artiklid, mis on avaldatud kohalikes konverentsikogumikes;
 - 6.2. – õppeotstarbelised publikatsioonid;
 - 6.5. – ilukirjanduslike teoste saateesseed;
 - 6.6. – muudes ajakirjades ja ajalehtedes avaldatud artiklid;
 - 6.7. – muu loome.

Jääb lugeja mõistatada, kas formaalne hierarhia esindab alati sisulist vahet, aga teemade parallelismi uurija teadvuses esitus mõnevõrra peegeldab. *Vokimeistri* enda punkt on 2.2. ehk „teised monograafiad”, mis ei ole ilmunud määratud kirjastustes. Raamat tuleb kindlasti tarvitusele rahvusülikooli õppetöös ning on edaspidi kättesaadav ka e-õpikuna.

Loodan, et ühendväljateoreetiline ruum pakub nii mitme vana kui ka uue vaatepunkti põnevat ringmängu. Seda ideed toetab Kalle Paalitsa huvitav kaanekujundus, mis ühendab värtnasse Põhjanaela koos Sõela tähtkujuga. Taevavokk! Astronoom Laurits Leedjärve kinnitusel võiks säärast konstellatsiooni näha Magellani pilvedelt. Uku Masing uskus, et just sinnakanti rändab kunagi välja tuleviku inimene, kui Maa ei tundu enam kodune.

Minu südamlük tänu Tartu Ülikooli Kirjastuse perele kauaaegse hoole eest kirjandusteaduslike uurimuste väljaandmisel.

Arne Merilai,
rahvusteaduse professor

SISUKORD

1.1.

Ene Mihkelson. <i>Torn</i>	13
Viivi Luik. <i>Varjuteater</i>	15
Ene Mihkelson. <i>Katkuhaud</i>	17
Viivi Luik linnulennul	19

1.2.

Pragmapoeetika kui kirjandusfilosoofia	57
Epos – pikem/pigem lugulaul: <i>Kalevipoja</i> žanri küsimus	69
Issa rist: Villem Ridala. <i>Püha Rist</i>	83
Sisesiire: Ene Mihkelsoni poeetikast	89
Ivaskist või Malinist: Luulemeele re-evolutsioon	102

1.3.

Tervist, Erkki Luuk! (Pragmapoeetika väitlus)	113
Ballaadiuurija Villy Sørensen	118
Taara tütar Soome sillal: Sissejuhatus Koidula psühhoanalüüsi	122
Must välk (Marie Underi hilisluule hermeneutika)	136
Kuidas kerastus taras: Aarne Vinkel. <i>August Mälk</i>	156
Kõrge sari: Sirje Kiin. <i>Kersti Merilaas</i>	161
<i>Susi</i> ehk kuidas Bernard Kangrot unes näha	166

3.2.

Pragmapoeetika <i>postliminaria</i>	179
Kirändüstiidüisist: Kuidas teha kirjandusteadusest F-teadus	184
Irooniline kohanemine	197
Vältelisest värsitehnikast	209
Püve Peetri „riukad” (August Kitzbergi poeetikast)	225

Eduard Vilde <i>Mäeküla piimamehe</i> erootika	237
Juhan Jaigist meetrikata	262
Pilvepoeg valutaval hommikul: Uku Masingu lähilugemiskatse	273
Üks lugu, kaks sisu: Leo Anvelt novellimeistrina	293
Suupärane Ain Kaalep	300
Neli harrastust ehk marrastust Hando Runneli puhul	311
Jäik tähistaja (Madis Kõivu poetikast)	324
Olemise luuleline kehtestamine: Viivi Luik	331
Üdi siirdamine: Kaaren nõela otsas (Juhan Viidingu poetikast)	341

3.5.

Deklaratiivne kõneakt ja oidipaalne diskurs: Teadus ja religioon	351
Bernard Kangro ja rahvuslik kosmopolitism	355

6.2.

Kooli kirjandusõpetusest	361
Võrukeelse kirjanduse õpetamisest koolis	369

6.5.

Eesti ballaad (Ballaadiantoloogia järelsõna)	383
Õnneigatsus ja hingekirik (Marie Underi <i>Õnnevarjutuse</i> järelsõna)	417
Vana viha (Arno Vihalemma <i>Kogutud luule</i> järelsõna)	438
Meie, Alliksaar: Metafoorne metakeelemäng (<i>Päikesepillaja</i> järelsõna)	455

6.6.

Luulekeele olemus: Inauguratsiooniloeng	483
Illukatiivne akt	501
Eesti luule geenius: Kristian Jaak Peterson	505
Biobibliograaf põline rikas: Sirje Kiin. <i>Marie Under</i>	512
Valitud kirjutatud luuletused: Jaan Kaplinski	518
Kaalud, ei kõnele: Ene Mihkelson	522
Kas võtab vee silma? (Indrek Hirve poetikast)	526

6.7.

Eurovisioon ja matsirahvas: *Tõde ja õigus* III 533

Ilmumata kõned

Suure tamme all: Lüroepiline kohanemine 539

Põhjavesi ja pinnavesi (Lehte Hainsalu poetikast) 546

Pärglid ja inglid: Marie Under vertikaalis 555

Metonüümiline Kaplinski 565

Üks legendikul (Andres Ehini poetikast) 573

Kangro perspektiivid 586

Nimeregister 597

◆ **1.1.** ◆

ENE MIHKELSON. *TORN*

Kujundaja Mari Kaljuste. Tallinn: Varrak, 2010.
102 lk. ISBN 978-9985-3-2091-4

Pärast suurmeister Jaan Krossi lahkumist on Ene Mihkelsonist (1944) kõrvuti külaepopöa looja Mats Traadiga kujunenud eesti kirjanduse juhtiv romaani kirjanik. Mihkelsoni üksteist vabavärsilist luuletuskogu ja kuus poeetilisel tihedat romaani on rajanud uue, mihkelsonliku kõrgkirjanduse.

Ene Mihkelsoni *Torn* pärjati eelmisel aastal Balti Assamblee kirjandus- ja käesoleval aastal Gustav Suitsu luulepreemiaga. Luuletuskogu mõjub kui poeetiline kooda, „tetrastihhon” tema romaani-triptühhoni *Nime vaev*, *Ahasveeruse uni* ja *Katkuhaud* järel (q.v. WLT 2008, July-August, p. 67). Sama tõsised hoiakud, hingepiin või mälumure, rikas elukogemus ning karm kaasajakriitika. Ainult maailmale avatust ja sõnumi selgust on ärgitavalt juurde tulvanud varasema tumedavõitu sisekaemuse kõrval.

Mihkelsoni luuletused on kristalliseerunud proosakonspektid, mille sisuks on nõudlik *socialia*: mure rahvusliku isesuse ja moraalse mälu säilimise pärast, jätkuv kultuurilise holokausti oht: *Ainult meie räägime veel mingit ajast ja arust / keelt kui öelda tuleb otse pane end vangi / Kehtesta tsensuur Ära hõiska enne õhtut / Võib tulla pikkade nugade öö* („Sulgu torni”). Möödunud totalitarismi piinu ei saa maha salata, kui soovitakse puhta hingega jätkata: *Aga vaevast kõnelema peab et katkestada / ohvriks olemise ülistus* („Kui Laidoner andis käsu piirid avada”).

Mihkelsoni poeetika meenutab eesti helilooja Arvo Pärdi *tintinnabuli* tehnikat: mida kaugemal hittmuusikast, seda lähemal sümfooniale. Tekstid ei ole meetrilised, kuid ülimalt läbikomponeeritud: iga üksikfraas on tähtis tema analüütilises eristuses, selgelt pauseeritud ja puanteeritud. Sagedane võte on siire: nii tavalise ülekandena kahe värsi vahel kui ka fraasipiiride ületamisena ühe värsi sees – semantiline sisesiire. Mõttetuumade osakeste väärtustajana on *Torn* nagu poeetiline CERNi